

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МПК – ментально-психонетичний комплекс

ФО – фразеологічна одиниця

ОС – ономасіологічна структура

ВСТУП

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом у когнітивно-ономасіологічному аспекті. Звернення до цієї тематики видається плідним для розкриття понять фразеології у ракурсі когнітивної ономасіології.

Новий дослідницький вектор у фразеології останніх десятиліть – це аналіз та моделювання психоментального підґрунтя вибору тієї чи іншої зовнішньої форми з огляду на культуру народу та етносвідомість, що зумовлює перенесення у фразеологічні студії традиційного поняття мотивації за умови його перегляду в когнітивноономасіологічному аспекті.

Затосування методики когнітивно-ономасіологічного аналізу для дослідження фразеологічних знаків відкриває нові аспекти проблеми механізмів фразеологізації як незвичайного вираження інформації наявними в мові знаками, поглиблює уявлення про особливості поєднання різних психічних функцій етносвідомості у процесі номінації.

Відтак зрозумілим є цікавість мовознавців до вивчення фразеологізмів із соматичними компонентами, що спостерігається нині у фразеології, основоположниками якої були Н. М. Амосова, В. Л. Архангельський, Ш. Баллі, В. В. Виноградов та ін. Вивчення фразеологізмів із компонентом «соматизм» у науковій лінгвістичній літературі здійснено у різних ракурсах. ФО із соматичним компонентом було розглянуто у лінгвокультурологічному аспекті на матеріалі української та німецької мов (Н. Ф. Венжинович, В. В. Ловянникова, Ю. А. Фірсова), у структурно-семантичному висвітленні на матеріалі української мови (О. А. Мороз), у функціональному аспекті на матеріалі німецької мови (В. М. Кам'янець), у психокогнітивному та етнокультурному ракурсах на матеріалі української мови (О. О. Селіванова).

Актуальність дослідження зумовлена поглибленим інтересом до когнітивно-ономасіологічного аспекту функціонування фразеологічних одиниць та необхідністю комплексного аналізу особливостей їх утворення

представленого в німецькій мові. Застосування когнітивно-ономасіологічного аналізу для дослідження німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» є актуальним, оскільки дозволяє дослідити фразеологічні одиниці з точки зору мотивації вибору тієї чи іншої номінації з огляду на культуру та етносвідомість народу.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз мотивації німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом у когнітивно-ономасіологічному аспекті.

Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні засади когнітивно-ономасіологічного аналізу мотивації німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом;
- описати типи ономасіологічних структур фразеологічних одиниць із компонентом «соматизм» у німецькій мові;
- реконструювати механізми творення пропозиційно мотивованих німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом;
- з'ясувати закономірності метафоризації асоціативно мотивованих ФО з компонентом «соматизм» у німецькій мові;
- схарактеризувати типи та різновиди мотивації німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм»;
- висвітлити закономірності творення змішано мотивованих фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові.

Об'єктом дослідження є німецькі фразеологічні одиниці із соматичним компонентом.

Предмет дослідження становлять мотиваційні відношення, які опосередкують творення ономасіологічних структур фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у німецькій мові на підставі фрагментів знань про позначене.

Матеріал дослідження складають 538 фразеологічних одиниць, виокремлених шляхом суцільної вибірки з «Німецько-українського

фразеологічного словника» В. І. Гаврися та О. П. Пророченко, Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten: Wörterbuch der deutschen Idiomatik, PONS Wörterbuch der Jugendsprache.

Дослідження вимагало комплексного застосування таких **методів**: описового, який включає виділення одиниць аналізу (фразеологізмів із соматичним компонентом), класифікацію та інтерпретацію виділених одиниць. Головним методом дослідження ФО із соматичним компонентом у німецькій мові є когнітивно-ономасіологічний аналіз, який уможливив встановлення типів та різновидів мотивації німецьких ФО із компонентом «соматизм» на підставі інтерпретації їхньої ономасіологічної структури (ОС) та когнітивного моделювання структур знань про позначене. Когнітивне моделювання структур здійснено шляхом методики пропозиції й реконструкції метафоричних моделей когнітивної семантики у вигляді ментально-психонетичного комплексу (МПК) або його фрагментів. Методики морфемного, словотвірного й синтаксичного аналізу визначили інтерпретацію ономасіологічних ознак фразеологізмів різного статусу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше визначено типи мотивації німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом; розкрито особливості мотивування ФО із компонентом «соматизм» у німецькій мові; з'ясовано зв'язок вибору певного соматизму на позначення рис характеру людини.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробленні мотиваційних механізмів німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом в когнітивно-ономасіологічному аспекті, що є певним внеском до когнітивної лінгвістики, зокрема, когнітивної ономасіології. Висвітлення проблеми мотиваційної специфіки ФО із соматичним компонентом у німецькій мові може послужити для дослідження інших компонентів фразеологізмів у різних мовах.

Практичне значення кваліфікаційної роботи зумовлене доцільністю використання її основних положень та висновків у теоретичному курсі

лексикології (розділ «Фразеологія»), а також при підготовці спецкурсів з фразеології, когнітивної ономасіології, когнітивної семантики, теорії номінації тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорювалися на трьох наукових конференціях: XXII Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених» (Черкаси, 2020 р.); Наукова філологічна організація «ЛОГОС»: «Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм» (Львів, 2020 р.); Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень»: «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук» (Одеса, 2020 р.).

Публікації. Результати та основні положення дослідження висвітлено у трьох тезах доповідей на конференціях. Загальний обсяг публікацій – 0,5 др.арк.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та списку джерел фактичного матеріалу.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми роботи, визначається мета, та завдання дослідження, встановлюється його об'єкт і предмет, фактичний матеріал та застосовані методи аналізу, описується новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

У **першому розділі** «Теоретичні засади когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом» викладено дискусійні проблеми сучасної фразеології; а також охарактеризовано шляхи когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом. Розглядаються поняття фразеологізму, об'єкт фразеології та проблема визначення її обсягу, а також класифікація фразеологізмів в межах сучасної лінгвістики. У процесі дослідження було описано основні методи та принципи, на яких базується увесь перебіг

вивчення механізмів найменування німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм».

Другий розділ «Характеристика типів і різновидів мотивації німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» присвячено визначенню типів та різновидів мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом, а також когнітивно-ономасіологічному аналізу обраних фразеологізмів.

У **загальних висновках** підсумовуються основні теоретичні положення і практичні результати дослідження, окреслюються перспективи подальших досліджень за цією проблематикою.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ
НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

1.1 Дискусійні проблеми сучасної фразеології

1.1.1 До поняття «фразеологізм». На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки фразеологія є однією з найперспективніших галузей образного пізнання світу через специфіку мовних знаків. Однак чимало проблем цієї галузі лінгвістики неоднозначно висвітлюються в науковій літературі, наприклад: обсяг фразеології, визначення фразеологізму, класифікація фразеологізмів та інші. Перш ніж досліджувати фразеологічні одиниці, необхідно з'ясувати саме поняття «фразеологізм». Для цього необхідно звернутися до теоретичних праць вчених-фразеологів.

Німецький дослідник Т. Шипан визначає фразеологізми «як сталі утворення, що складаються з декількох слів. Вони характеризуються репродуктивністю, стабільністю, лексикалізацією та ідеоматичністю» [52, с. 46]. Виходячи з цього, Т. Шипан розглядає фразеологізми поряд з лексемами [там само].

Німецький мовознавець В. Фляйшер тлумачить цей термін як «стале словосполучення, вираз, що вживається для позначення широкого поняття різноманітних видів мовних явищ» [47, с. 9].

Дефініція «фразеологізму» також наявна у працях В. М. Телії, яка визначає його як загальну назву «семантично невід'ємних сполучень слів і речень, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур, не відтворюються у відповідності до загальних закономірностей вибору і комбінації слів при організації висловлювання, а відтворюються у мовленні у фіксованій відповідності семантичної структури і певного

лексико-семантичного складу». У цій дефініції підкреслено такі ознаки ФО як відтворюваність, цілісність значення та стійкість, а також окреслено межі об'єкта фразеології [35, с. 150].

Визначення фразеологізму знаходимо також у працях вітчизняних фразеологів. Так, О. В. Кунін розрізняє стійкість вживання, структурно-семантичну, семантичну і синтаксичну стійкість ФО, а також визначає ФО як стійке словосполучення з цілком чи частково переосмисленим значенням [17, с. 136]. Під стійкістю ФО лінгвіст розуміє постійність складу ФО, незмінюваність її структури, що створюється в мові в результаті її частотного вживання у даному складі та закріпленому за нею змісті [там само].

На думку української дослідниці О. О. Селіванової, «фразеологізми – у широкому розумінні стійкі, постійно відтворювані сполуки або висловлювання, які є мовними знаками, репрезентантами культури етносу і характеризуються образністю і експресивністю» [30, с. 24].

Мовознавець М. П. Кочерган у своїх працях вважає, що фразеологізм – це відтворювана одиниця мови з двох або більше слів, цілісна за своїм значенням і стійка за складом та структурою. На його думку, такі ознаки зближують ФО зі словом [15, с. 203].

Український науковець Я. А. Баран визначає фразеологізм як віртуальний знак мови на зразок словосполучення і речення з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначення якого – вираження номінативно-експресивної функції [7, с. 77]. Ця дефініція окреслює, як і попередня, межі об'єкта дослідження фразеології, а також природу ФО як одиниці мови вторинної номінації та її основні функції.

О. Бабкін розглядає фразеологізм як семантичну одиницю складного порядку, еквівалентну слову або ж члену речення [5, с. 19]. Наприклад: *бить баклуши, кричать во всю ивановскую, потемкинские деревни, идти /шагать/ в ногу, резать по живому, точить лясы /балясы, балы/, благим матом, тертый калач, зуб за зуб* і т.д. [5, с. 20].

Мовознавці В. І. Гавриш та О. П. Пророченко визначають ФО як «сталі словосполучення – лексико-граматична єдність двох і більше чітко оформлених компонентів, граматично організованих у формі словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, характеризуються одинарним поєднанням компонентів та повним або частковим семантичним перетворенням. Фразеологізм починається там, де закінчується семантична організація його компонентів» [53, с. 371]. Дослідники підкреслюють такі характеристики ФО, як цілісність значення, вторинність номінації, окреслюються межі об'єкта фразеології.

І. І. Чернишева вважає, що ФО – це стійкі словесні комплекси різних структурних типів з одиничним зчепленням компонентів, значення яких виникає в результаті повного або часткового семантичного перетворення компонентного складу [39, с. 29].

Отже, з наведених дефініцій видно, що кожен мовознавець має «своє» розуміння фразеологізму. Хоча всі представлені визначення несуттєво різняться між собою, але найбільш повним вважаємо визначення І. І. Чернишевої і приймаємо його за робоче.

1.1.2 Об'єкт фразеології і проблема визначення її обсягу. З проблемою визначення ФО пов'язана, в свою чергу, проблема об'єкта вивчення фразеології. Межі його остаточно донині не окреслено. Причиною цього є різне його розуміння дослідниками. Для К. Т. Баранцева, О. С. Кубрякової, О. І. Смирницького та інших фразеологів він складається з таких мовних знаків як ідіоми та фразеологічні сполучення слів, що функціонально співвідносні зі словами як номінативною одиницею мови. На їх думку, до компетенції фразеології не належать стійкі фрази. Виходячи зі структурних особливостей фраз, О. С. Кубрякова вважає ці одиниці реченнями, бо вони виконують функцію комунікації, а не номінації. Вона категорично заперечує їх включення до складу фразеологічних одиниць [16, с. 207].

Інші мовознавці поряд зі сталим словосполученням до об'єкту фразеології відносять сталі вирази (як це запропонував російський фразеолог М. М. Шанський). Поряд з цим терміном використовується запропонований Я. А. Бараном термін «фразеологізми з граматичною структурою речення» [7, с. 27]. Саме цей відомий вітчизняний фразеолог спробував вирішити проблему включення/не включення до ФО речень з граматичною структурою. Виходячи з онтологічних властивостей мовного знака та диференційних ознак різних типів (функція репрезентації, двостороння природа, кумулятивна властивість, комунікативність, соціальність, здатність узагальнено відображати та ін.), на основі проведеного аналізу він довів, що фразеологізмам з граматичною структурою речення притаманні всі властивості мовного знаку, що дозволяє йому розглядати такі речення в якості об'єкта фразеології [7, с. 27-44].

Найновіші дисертаційні дослідження з фразеології доводять [12, 18, 20], що межі її об'єкту, а також і обсягу залишаються нечітко окресленими. Так, досліджуючи фразеологізми у німецькій мові В. М. Кам'янець чітко формулює своє розуміння ФО як «властиве певній мові стійке словосполучення, зміст якого не визначається значенням окремо взятих слів, що входять до його складу» [12]. У свою чергу мовознавець В. Д. Ужченко у своїй праці «Фразеологія української мови» висловлює думку про те, що «навіть чи можна провести чітку межу між фразеологічними і нефразеологічними одиницями» [37].

У працях сучасних мовознавців спостерігаємо нові аспекти у вивченні фразеології. На зміну структурно-семантичній парадигмі поступово приходить психокогнітивний аспект (О. Баранов [8], Є. Бартмінський [41], Д. Добровольський [43], О. Забуранна [10], О. Левченко [19]), найбільш виразно він представлений у працях О. Селіванової [30, 32].

Щодо *обсягу фразеології* у мовознавстві усталилася думка про її широке (залучають фразеологічні вирази комунікативного характеру, називаючи фразеологічними одиницями прислів'я, приказки, крилаті вислови, мовні

штампи і кліше, складені терміни фразеологічного характеру; словосполучення, у яких слова загалом зберігають усі ознаки мовного знака, а одне з них актуалізує «специфічне» значення лише за умови певного дистрибутивного оточення, наголошуючи на відтворюваності й стійкості (Ф. П. Медведєв [27], Л. Г. Скрипник [34], О. О. Тараненко [54] та ін.) та вузьке розуміння (за межі фразеології виносять усі стійкі утворення комунікативного характеру (і прислів'я, і приказки), оскільки вони нееквівалентні слову (55). На думку Л. Г. Скрипник, предметом вивчення фразеології є стійкі сполучення двох і більше слів, що утворюють семантичну цілісність і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули [34].

Визначення обсягу фразеології тісно пов'язане з такими питаннями, як методи дослідження і критерії визначення фразеологізму. Та оскільки не існує одностайної думки з цих питань, то немає і загальновизнаної межі обсягу фразеології. В залежності від методу чи концепції він стає вужчим чи ширшим аж до такої міри, що практично зникає всяка межа між стійкими та вільними сполуками слів. Крім того, обсяг фразеології залежить і від питання, повинна чи не повинна фразеологія займатися стійкими сполуками слів нефразеологічного типу [32].

Представники «вузького» розуміння обсягу фразеології (О. Бабкін [5], Н. Амосова [3], Х. Касарес [13] та ін.) об'єктом дослідження вважають лише ті звороти, що виконують у мові функцію номінації, яка у семантичному відношенні рівнозначна слову. Такі звороти є носіями лексичного значення – знака мовної системи.

Фраземи репрезентують складні комплекси, які, з одного боку, – прості форми, а з іншого, – синтаксичні структури. Питання, які є предметом наукових дискусій у межах сучасної фразеологічної теорії, не мають однозначної відповіді через велику різноманітність мовного матеріалу, який належить до фразеологічних корпусів різних мов. Так, дотепер відсутня єдність думок між дослідниками в питанні про обсяг і межі фразеології, до

якої вони зараховують: 1) ідіоми – ядро фразеологічного складу, оскільки тільки вони еквівалентні словам щодо виконання цілісної номінативної функції; 2) фразеологічні сполучення – фразеологізми з аналітичним типом значення, які безпосередньо взаємодіють своєю структурою з одиницями лексико-семантичної системи мови; 3) паремії – (прислів'я, приказки, афоризми) з притаманним їм прямим і переносним значенням; 4) мовленнєві штампи; 5) різнотипні кліше; 6) крилаті вислови [11].

Ми, однак, поділяємо думку тих дослідників, які зараховують в обсяг фразеології тільки три перші типи. При цьому зауважимо, що прислів'я та приказки вони залучають до особливого типу фразеологічних одиниць – комунікативних [див., напр. Кунин, 1972].

В. М. Телія відзначила, що «принципи визначення обсягу фразеології, а отже її завдань і проблематики, не можуть бути представлені в наш час в якийсь загальній і послідовній системі поглядів. Ці відмінності зумовили дискусійний характер розвитку традиційної проблематики фразеології, пов'язаної із намаганням опису невірних словосполучень слів як одиниць мови, яким властива універсальна ознака фразеологічності. Обговорення основних ознак фразеологічності і є своєрідним епіцентром дискусії» [35, с. 82]. Як бачимо, ця проблема і донині залишається актуальною.

1.1.3 Класифікація фразеологізмів. Ще однією важливою проблемою сучасної фраземіки є встановлення типології ФО. Як відомо, однією з перших спроб їхньої систематизації компонентів була класифікація Ш. Баллі, в якій він спирався на ступінь зв'язності компонентів у складі фразем. Відповідно до цієї класифікації «словосполучення можуть представляти різний ступінь спаяності в межах між двома крайніми випадками» і пропонував розрізняти два основних типи стійких словосполучень: фразеологічний ряд або звична фразеологічна група, в якій сполучення слів відносно вільне, і фразеологічна єдність, у якій зовсім губиться індивідуальний смисл слів-компонентів [6, с. 89 – 90].

Добре відома у мовознавстві класифікація ФО В. В. Виноградова, в основі якої лежить ступінь зв'язності компонентів у складі фразеологічних одиниць, а також ступінь мотивованості їхніх значень. Вчений виділяє такі три типи фразеологічних одиниць: 1) фразеологічні зрощення або ідіоми, що є абсолютно неподільними нерозкладними фразеологічними одиницями, значення яких абсолютно не залежне від їхнього лексичного складу, від значень їхніх компонентів: *брати на решето* – «обмовляти кого-небудь»; *на батьківських* – «пішки»; 2) фразеологічні єдності, що є типом усталених тісних фразеологічних груп, які теж синтаксично неподільні й теж є вираженням єдиного, цілісного значення, мотивованого як злиття значень лексичних компонентів, наприклад, укр.: *мати руку* – «користуватися чиеюсь підтримкою, протекцією і т. ін.»; *лобом горіхи розбивати* – «марно витратити зусилля, час, займаючись справою, не вартою уваги»; 3) фразеологічні сполучення, які визначаються як «фразеологічні групи, що утворюються реалізацією невільних, зв'язаних значень слів», наприклад: *показати поріг (дорогу, одвірок, одвірка, шлях і т. ін.)* – «налагодити чий-небудь фінансові справи» [9, с. 121].

Докладніша структурна класифікація з урахуванням специфіки функціонування фразеологічних одиниць і їхнього частиномовного значення представлена у роботах О. В. Куніна. Дослідник виокремлює: 1) номінативні фразеологічні одиниці, в межах яких виділяються субстантивні, наприклад, англ.: *crocodiletears* – «крокодилячі сльози», ад'єктивні, наприклад: *asswiftasthought* – «швидкий, як думка», адвербіальні, наприклад: *outofaclearsky* – «з чистого неба»; 2) вигуківі фразеологічні одиниці; 3) фразеологічні одиниці з модальним значенням, наприклад: *atanypriice* – «за будь-яку ціну»; 4) комунікативні фразеологічні одиниці, до яких належать прислів'я й приказки, наприклад, *there is no smoke without fire* – «дим без вогню не буває», *East or West home is best* – «всюди добре, а вдома найкраще» [17].

вона виділила серед них три групи: фразеологічні єдності, фразеологічні вислови і фразеологічні сполучення [19].

До фразеологічних єдностей І. Чернишова відносить одиниці, які виникли внаслідок семантичного переосмислення або зрушення вільних словосполучень. Загальною ознакою фразеологічних єдностей виступає цілісне значення, що виникає на основі семантичного зрушення всіх компонентів. Нове фразеологічне значення виникає «ніби накладанням на нього свіжого семантичного або експресивного пласту» [42, с. 135].

Згідно з функціональною класифікацією І. А. Щукіної та Е. Різель ФО поділяють на дві великі групи: 1) фразеологізми, які виконують суто номінативну функцію в мові; 2) фразеологізми з номінативно-експресивною функцією [40; 51].

З наведених вище класифікацій можна дійти висновку, що комплексний підхід до систематизації фразеологічних одиниць ґрунтується на врахуванні різнотипних критеріїв – семантичних (В. В. Виноградов), синтаксичних (О. В. Кунін), структурно-семантичних (І. Чернишова), функціональних (І. А. Щукіна та Е. Різель) та морфологічно-синтаксичних (В. Флейшер).

За О.О. Селівановою нові вектори дослідження фразеологічного масиву мови виходять з принципів сучасного парадигмального простору лінгвістики і її епістемологічного базису [32, с. 184]. Фразеологізми і паремії – це лінгвoseміотичні феномени, які фіксують в стійкій формі особливості емічної реальності, колективного рефлексивного досвіду етносу, стереотипи етносвідомості і архетипи колективного несвідомого, будучи продуктом їх синергетичної взаємодії. Тим самим вони символізують специфіку нелокального соціокультурного поля етнічної спільноти [там само, с. 186].

В одній зі своїх робіт М. Ф. Алефіренко підкреслює, що нині одним із головних завдань сучасних фразеологічних досліджень є розуміння синергетики когнітивної фразеології, її міждисциплінарного статусу, який визначається взаємопроникненням ідей і категорій традиційної фразеології, когнітивної семантики, лінгвокультурології і лінгвосинергетики [1]. Нині

когнітивна фразеологія змінила свій «категорійно-поняттєвий імідж», набула системного міждисциплінарного статусу. Тому є підстави стверджувати, що предметом когнітивної фразеології є пошук та опрацювання інформації відповідними засобами природної мови [2, с. 10-14]. Отже, що когнітивна фразеологія на нинішньому етапі її розвитку – не стільки нова фразеологічна дисципліна, скільки впорядкована програма когнітивних досліджень фразеологічного складу мови з використанням сучасного поняттєво-категорійного апарату.

1.2 Методика когнітивно-ономасіологічного аналізу німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом

У сучасному мовознавстві пріоритетним є вивчення мови як знакового феномена, що відображає пізнавальні мисленнєві процеси та структуру етносвідомості [11, с. 56]. Номінативні одиниці мови фіксують зв'язок інтеріоризованих у мисленні предметів, процесів, явищ дійсності з мовними закономірностями та аномаліями. Дослідження цього зв'язку є об'єктом когнітивної ономасіології – лінгвістичної галузі, яка ґрунтується на принципах: 1) антропоцентризму, що розглядає номінатора як гносеологічний центр та суб'єкт мовного семіозису; 2) етноцентризму, який забезпечує аналіз мовних одиниць у проекції на етносвідомість, звичаї, традиції, культуру народу; 3) менталізму як спрямованості аналізу номінативних процесів та їхніх результатів на структури зберігання, обробки, переробки та використання знань; 4) психонетичності, що передбачає врахування при дослідженні номінації інших, крім мислення, смислопороджувальних функцій свідомості: відчуттів, почуттів, інтуїції, образів та архетипів колективного підсвідомого (55, с. 305).

Теоретичним підґрунтям когнітивно-ономасіологічних досліджень слугувала концепція, розроблена О. О. Селівановою в монографії «Когнитивная ономасиология» [30]. Згідно з цією концепцією, мотивація –

«наскрізна для моделі породження номінативи психоментальна операція, результатом якої є семантично-ономасіологічна залежність мовних знаків на ґрунті складної системи конекцій концептів людської свідомості» [30, с. 158].

Метою мотивації, на думку дослідниці, є представлення в ономасіологічній структурі вербалізованого елемента фреймової когнітивної моделі, обраного номінатором, що відображає інтеріоризацію позначуваного, його асоціативно-образне, метафоричне сприйняття (55, с. 98).

Когнітивне моделювання структури знань про позначене здійснюється на основі моделі ментально-психонетичного комплексу (далі – МПК), який відображає нелінійний психофункціональний континуум свідомості, що базується на кореляції його п'яти пізнавальних психічних функцій (відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції і трансценденції) з колективним несвідомим (55, с. 104). Компонент мислення, який взаємодіє з іншими функціями свідомості через формування стійких гештальтів, організовує ментальний лексикон, ядром якого є пропозиціональні структури, що укладають буквальну інформацію в прямих значеннях мовних знаків і пов'язані з метафоричними моделями фігурального подання інформації (асоціативно-термінальною частиною), модусом як оціночно-емоційним показником і концептуальним планом як прагматичним компонентом [32, с. 127].

Головним методом дослідження мотивації найменувань німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом є розроблений професором О. О. Селівановою когнітивно-ономасіологічний аналіз, підґрунтям якого є двовекторний підхід дослідження номінаційних процесів: від структури знань про позначуване до ономасіологічної структури ФО і навпаки, що дає змогу, по-перше, визначити, який саме фрагмент концепту обирається мотиватором номінативної одиниці, по-друге, пояснити причини такого вибору під кутом зору інтерпретації властивостей ФО етнос відомістю [30].

О.О. Селіванова тлумачить когнітивно-ономасіологічний аналіз як методику дослідження номінаційних процесів і встановлення типу мотивації номінативних одиниць, що передбачає два етапи: інтерпретацію ОС і

концептуальне моделювання структури знань про позначене або її фрагмента [30].

Когнітивно-ономасіологічний аналіз містить два етапи: інтерпретацію ОС та концептуальний аналіз. Перший етап – інтерпретація ОС – визначає номінативний статус німецьких ФО (простий дериват, композит, складене найменування). Для простих дериватів при встановленні ОС виокремлюються ономасіологічна ознака (мотиватор) та ономасіологічна база, або формант (М. Докуліл [44]). Номінативна структура композитів потребує поряд із цим з'ясування смислового та синтаксичного зв'язку між мотиваторами. Структура складених найменувань виявляється через смисловий і формальний зв'язок компонентів сполучення з огляду на семантичну і граматичну домінанту [28].

Інтерпретація ОС фразеологізмів передбачає встановлення семантики складових як ономасіологічних ознак, їх проекції на значення стійкого звороту, а також ономасіологічного базису як смислового і формального синтаксичного зв'язку компонентів з урахуванням семантичної і граматичної домінант стійкого словосполучення [33].

Переважає більшість німецьких ФО є складеними сполуками, ономасіологічна структура яких містить декілька ономасіологічних ознак (в результаті наявності композитів у складі сполук, які можуть бути як головним елементом, так і залежним). Базис німецьких фразеологізмів складеного типу організований за моделями:

- (1) Sa + V: *den Mund halten* – «мовчати» (53, с. 421);
- (2) (Pron Sd) + Sa + V: *jmdm. Augen machen* – «кокетувати з ким-н.» (там само, с. 55);
- (3) Präp + Sobl + V: *an der Nase führen* – «обдурювати» (там само, с. 463);
- (4) Sa + Präp + Sobl + V: *das Wort vom Mund nehmen* – «перебити» (там само, с. 425);
- (5) Adj [Präp] + Sn: *das bessere Hand* – «права рука» (там само, с. 303);
- (6) Sn + Sg: *das Auge des Gesetzes* – «страж закону» (там само, с. 55);

(7) S + Präp + S: *Hand in Hand* – «разом» (53, с. 301);

(8) Präp + S: *aus dem Kopf* – «напам'ять» (там само, с. 398);

(9) Präp + Pron/ Adj/ Zahlw + S: *unter vier Augen* – «сам на сам» (там само, с. 56);

(10) S + Konj + S [Vergleichsgruppe]: *ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter* – «дуже похмуре обличчя» (там само, с. 265).

На другому етапі моделюють структуру знань про денотат – ментально-психонетичний комплекс, який «інтегрує пропозиційну (істинну) інформацію з асоціативно-метафоричною, що формується через переінтеграцію знань у термінах інших предметних сфер на підставі мисленнєвої аналогії, синестезії, образного сприйняття об'єкта. Компонентами ментально-психонетичного комплексу є також модус як оцінний складник інформаційної структури, концептуальний план, що контролює відповідність умовам використання знань в актах номінації та комунікації» (55, с. 322).

Когнітивно-ономасіологічний аналіз відкриває можливості для якісно нового осмислення явища мотивації. Традиційна лінгвістика, трактуючи мотивацію лише як структурно-семантичний зв'язок мотивованого та мотиватора, не зосереджує увагу на проблемах, пов'язаних зі сферою людської свідомості та картиною світу, відображеною у ній (55). Когнітивний підхід убачає у мотивації не тільки явище мовної системи, а й ментально-психологічний феномен. Це передбачає дослідження складної системи зв'язків між складниками та функціями людської свідомості як підґрунтя семантико-ономасіологічної залежності мовних знаків (твірного і похідного) [30].

Залежновід статусу фрагмента МПК, який обирається мотиваційною базою фразеологізму, ми виокремлюємо пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, модусний, інтеграційно-порівняльний та змішаний типи мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом.

Висновки до розділу 1

1. В останні десятиліття інтенсивно розробляються теоретичні проблеми, що окреслило межі фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни. Думки вчених розходяться як у визначенні самої ФО, так і меж фразеології. До основних проблем фразеологічних досліджень належать також класифікація фразеологізмів, визначення її обсягу, структури та семантики ФО. Дискусійними залишаються питання об'єкту, предмету та методів дослідження фразеології.

З розглянутих нами дефініцій видно, що кожен мовознавець має «своє» розуміння фразеологізму. Хоча всі представлені визначення несуттєво різняться між собою, але найбільш повним вважаємо визначення І. І. Чернишевої і приймаємо його за робоче.

2. Обсяг фразеології також поки що неможливо окреслити. У мовознавстві усталилася думка про її широке та вузьке розуміння. Ми, однак, поділяємо думку тих дослідників, які зараховують в обсяг фразеології тільки ідіоми, фразеологічні сполучення та паремії. При цьому зауважимо, що прислів'я та приказки залучаємо до особливого типу фразеологічних одиниць – комунікативних.

3. Класифікація ФО належить до дискусійних проблем сучасного мовознавства, оскільки досі не існує єдиної класифікації. Комплексний підхід до систематизації фразеологічних одиниць ґрунтується на врахуванні різнотипних критеріїв – семантичних, синтаксичних, структурно-семантичних, функціональних та морфологічно-синтаксичних.

4. Останнім часом дослідження мотивації фразеологізмів набуло поширення у когнітивно-ономасіологічному аспекті. Теоретичним підґрунтям досліджень слугувала концепція, розроблена О. О. Селівановою.

Методикою дослідження німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом є когнітивно-ономасіологічний аналіз, розроблений О.О. Селівановою. Когнітивно-ономасіологічний аналіз передбачає два

етапи: інтерпретацію ОС і концептуальне моделювання структури знань про позначене або її фрагмента.

Інтерпретація ОС передбачає встановлення семантики складових як ономасіологічних ознак, їх проекції на значення стійкого звороту, а також ономасіологічного базису як смислового і формального синтаксичного зв'язку компонентів з урахуванням семантичної і граматичної доміант стійкого словосполучення.

Моделювання структури знань про позначене здійснюється на підставі моделі МПК, яка є інтегративною моделлю, що поєднує різні механізми свідомості, відчуття, почуття, мислення, інтуїцію та дозволяє об'єднувати пропозиційну інформацію з оboазною та оціночною.

5. Мотивацію німецьких ФО із соматичним компонентом розглядаємо як наскрізну лінгвопсихоментальну операцію формування ОС на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості.

Залежно від статусу обраного мотиватором фрагмента МПК у масиві німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» виокремлюємо пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, модусний, інтеграційно-порівняльний та змішаний типи мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом.

Матеріали розділу представлені у публікаціях автора: [22; 23; 24].

РОЗДІЛ 2
ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ І РІЗНОВИДІВ МОТИВАЦІЇ
НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «СОМАТИЗМ»

2.1. Пропозиційно-диктумна мотивація німецьких фразеологізмів

Когнітивно-ономасіологічний аналіз дає можливість встановити той факт, що найменш поширеним у фразеологічному масиві німецької мови є пропозиційно-диктумний тип мотивації, хоч його механізм досить широко представлений у зворотах зі змішаною мотивацією. Причиною цьому є образно-метафорична природа фразем, їхня емотивність та експресивність, прагматична установка на особливу виразність [30, с. 175].

Таблиця 2.1

Тип мотивації	Кількість фразеологізмів	Відсоткове співвідношення
пропозиційний	48	9%
асоціативно-метафоричний	135	25%
модусний	86	16%
інтеграційно-порівняльний	75	14%
змішаний	194	36%
Всього	538	100%

Наведена таблиця демонструє відсоткове співвідношення фразеологізмів кожного типу мотивації у складі виконаної вибірки.

За словами О.О. Селіванової, пропозиційний тип мотивації ґрунтується на доборі мотиваційної ознаки із фрагмента істинних, об'єктивних знань про позначене, вербалізованих у знаках із прямими значеннями [31, с. 163].

Пропозиція є одиницею, якою оперує свідомість, що у подальшому вже обробляється у мовних категоріях і призначається, головним чином, для наступної вербалізації; вона виступає як прийом кодування інформації, яка надходить і зберігається у свідомості [31, с. 58].

Застосування когнітивного аспекту дослідження номінаційних процесів дає змогу з'ясувати той факт, що при творенні номінативних одиниць використовуються різні психічні механізми, пізнавальні можливості свідомості, що зумовлює принципово новий погляд на диференціацію мотиваційних відношень. А тому структура знань про позначене представлена у вигляді спрощеної моделі ментально-психонетичного комплексу, яка враховує кореляцію п'яти психічних функцій свідомості: відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції [29].

Ядром МПК, за О. Селівановою, є пропозиційні структури – мисленнєві аналоги ситуацій, що характеризуються відносною об'єктивністю, внутрішньою несуперечливістю й позначаються мовними одиницями в прямих значеннях (55, с. 379–389).

Ще Дж. Лакофф свого часу зазначав, що більша частина структури людського знання має форму пропозиційних моделей, а їхньою особливістю є те, що вони виділяють елементи, надають їм характеристики та вказують на зв'язки між ними [49]. Пропозиційний компонент має відповідати критеріям об'єктивності й несуперечливості інформації, відтворюючи «об'єктивну семантичну константу», здатну отримувати істинне значення, яка була виведена вище в структурі семантичного мотиву фразеологізмів соматичної семантики фізичного стану суб'єкта [50].

Дослідник Б. Рассел тлумачив пропозицію (ментальну операцію, здійснювану в мисленні людини) як відносну об'єктивність людського сприйняття світу, яка відповідає справжньому (реальному) стану справ у світі [цит за Селівановою: 30]. Натомість логічна семантика, що досліджує співвідношення значення мовних висловлень з об'єктами предметної дійсності під кутом зору його істинності/неістинності, засади якої були

закладені працями німецького логіка Г. Фреге, не спроможна була розв'язати протиріччя між об'єктивністю мови й суб'єктивністю свідомості, яку позначає природна мова (цит за Селівановою: 55, с. 379-389).

На думку О. О. Селіванової, пропозиція залежить насамперед від досвіду людини і є несуперечливим аналогом, позбавленим образності, фігуральності її представлення [31, с. 57]. Дослідниця під кутом зору критичного розгляду різних концепцій пропозиції кваліфікує її як «структуру репрезентації знань про певну ситуацію або подію, що характеризується відносною об'єктивністю й несуперечливістю і не використовує механізми уяви» [32, с. 78]. Такий розгляд пропозиції постулює її однокомпонентний характер, оскільки у складі МПК модус є наскрізним компонентом й корелює не лише з пропозиційною частиною, а й з іншими складниками комплексу.

Пропозиція має відносно об'єктивний характер, оскільки виникає внаслідок сприйняття фрагменту світу мовців, які оцінюють його. Вказаний тип мотивації є переважно метонімічним. Крім метонімії, пропозиційний тип мотивації рідше може мати також метафоричний характер, тобто метонімія і метафора суміщаються у процесі номінації [33, с. 32]. Так, наприклад, *sich (D) etw. zu Herzen nehmen* – «брати близько до серця» (53, с. 330) має характерні ознаки як метафори, так і метонімії.

Пропозиції взагалі мають різну природу. Вони можуть позначати певну ситуацію, тому у пропозиційному компоненті МПК ми, слідом за О. О. Селівановою, виокремлюємо такі рівні (55, с. 131-140):

- предикатно-аргументний, який вказує на ситуативне підґрунтя пропозиції;
- партитивний, що відображає співвідношення цілого і його частин;
- якості, що характеризує ознаки, властивості, риси об'єктів, явищ, процесів;
- кількості як показників розміру та обчислювальної величини.

Пропозиційно-диктумна мотивація передбачає обрання мотиваторів з усіх наведених вище рівнів. Вибір мотиваторів із рівнів якості й кількості не

формує окремого різновиду цього типу мотивації, а представлений у предикатно-аргументному, оскільки позначення якості й кількості корелюють у німецьких фразеологізмах із соматичним компонентом з різними складниками предикатно-аргументних структур.

У пропозиційно мотивованих німецьких фраземах із соматичним компонентом представлені різні компоненти диктуму:

- предикати: *die Augen aufmachen/ aufsperrren/ auf tun* – «пильно дивитися» (53, с. 57);
- компоненти рівня якості: *gut zu Fuß sein* – «бути добрим ходаком» (там само, с. 232);
- локативи: *keinen Fuß vor die Tür setzen* – «не виходити з дому» (там само, с. 232); *j-m die Hände im Sack erwischen* – «упіймати на гарячому» (там само, с. 305);
- об'єкти: *j-m den ganzen Krempel vor die Füße werfen* – «кинути комусь щось (на знак відмови від роботи)» (там само, с. 232).

У німецьких фраземах із соматичним компонентом представлені мотиватори партонімічного рівня. Партонім є позначенням частини тіла людини. Як відзначає В. Д. Ужченко, «відношення частина – ціле пронизують увесь світ зверху донизу, від мікро- до макрокосмосу, від елементарних частин до галактик» [36, с. 6]. На думку дослідника, «партитивні зв'язки – різновид імплікаційних концептуальних зв'язків, які передбачають і відображають зв'язки речей, що взаємодіють і залежать один від одного» [там само, с. 8].

У масиві досліджуваних німецьких ФО із соматичним компонентом партитиви представлені іменниками: *Auge, Hand, Kopf, Herz, Fuß*:

- *Auge* («Sehorgan des Menschen und vieler Tiere» [45]), *aus dem Augen, aus dem Sinn* – «геть з очей» (53, с. 55);
- *Hand* («von Handwurzel, Mittelhand und fünf Fingern gebildeter unterster Teil des Armes bei Menschen und Affen» [45]), *Hand im Hand* – «пліч-о-пліч» (53, с. 305);

- *Kopf* («oft rundlicher Körperteil des Menschen und vieler Tiere» [45]); *j-m blauen Kopf vormachen* – «морочити голову» (53, с. 402);
- *Herz* («Organ, das den Blutkreislauf durch regelmäßige Zusammenziehung und Dehnung antreibt und in Gang hält» [45]), *j-m schaudert das Herz* – «хтось здригається» (53, с. 328);
- *Fuß* («durch das Sprunggelenk mit dem Unterschenkel verbundener unterster Teil des Beines beim Menschen und bei Wirbeltieren» [45]), *j-m vor die Füße laufen* – «наступити на когось» (53, с. 233).

Належність цих мотиваторів до пропозиційного компонента ми визначаємо за словником Duden із метою усунення можливості метафоричного перетворення, тобто запозичення назв частин тіла людини з інших концептуальних сфер.

Фразеологізми із соматичним компонентом, які за підрахунками Р. М. Вайнтрауба складають близько 30 % фразеологічного складу будь-якої мови [цит за Селівановою: 30], позначають у суперконцепті ЛЮДИНА переважно притаманні частинам тіла функціональні властивості і представляють пропозиційно-диктумний і змішаний типи мотивації [32, с. 84].

Отже, у фразеологічному масиві німецької мови пропозиційна мотивація є найменш поширеною, хоч мотиватори пропозиційного статусу досить широко використовуються у змішано мотивованих фраземах. Із 538 вибраних нами фразеологізмів лише 9% (48 одиниць) складають пропозиційно мотивовані ФО (див.табл. 2.1). Це зумовлено тим, що цей тип мотивації характеризується вибором ономазіологічних ознак найменувань із пропозиційних структур як різновиду ідеалізованих когнітивних моделей, які не використовують уяву людини. Пропозиційний компонент ускладі МПК має відповідати критеріям об'єктивності й несуперечливості інформації, а більшість фразеологізмів мають метафоричну природу. Причиною цьому є те, що буквальне вираження інформації у фразеологізмах трапляється рідко,

адже вони мають високий ступінь образності, експресивності та художнього забарвлення.

2.2 Асоціативно-метафорична мотивація німецьких фразеологізмів

На відміну від пропозиційно-диктумного типу мотивації, асоціативно-метафоричний тип за загальним механізмом позначення структур знань про позначене у свідомості німецького народу є метафоричним, тобто знаки з різних предметних сфер використано як мотиватори. Метафоричний спосіб є найбільш поширеним у фразеосистемі мови [33, с. 108]. Цей тип мотивації характеризується «використанням на позначення предметів і явищ однієї концептуальної сфери знаків інших концептуальних сфер за принципом аналогії, подібності, відповідного асоціювання» [там само]. Когнітивним підґрунтям такого асоціювання є пізнавальна здатність людини сприймати і розуміти одну концептуальну сферу у термінах іншої [32, с. 70], що становить базу будь-якої метафори.

На асоціативно-образній основі створюється метафора, яка усвідомлюється носіями мови як семантичне двопланове утворення. Метафора формується, на думку Н. Арутюнової, за принципом *als ob* – «нібито», вона відкидає належність об'єкта до того класу, до якого він входить, і стверджує його залучення до тієї сфери, до якої він не може бути віднесений раціонально [4, 33]. Метафорично можуть переноситися всі ланки двох сфер, що аналогізуються.

Принцип фіктивності при метафоризації поєднується з не менш важливим принципом інтегрованості всіх психічних функції свідомості. Метафора є операцією не лише раціонального мислення, а й усієї цілісності супер системи свідомості. С. Глаксберг справедливо кваліфікує метафору не лише як орнаментальний додаток до повсякденного мовлення, а й як потужне комунікативне та концептуальне знаряддя [48].

Метафоричний спосіб позначення є одним із найбільш продуктивних у німецьких ФО із соматичним компонентом, зважаючи на те, що метафора є «найпродуктивнішим креативним способом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичної закономірності, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, нерідко уподібненої їй у якомусь відношенні» [33, с. 97].

При розгляді асоціативно-метафоричного типу мотивації німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом ми керуємося концепцією метафоричних моделей Дж. Лакоффа і М. Джонсона, які у роботі «*Metaphers we live by*» визначили метафору не просто як феномен мови, а як когнітивну операцію, що використовується свідомістю людини у повсякденному житті [49]. Когнітивна концепція метафори мовознавців стосується повсякденних метафор, що застосовуються для структурування навколишньої дійсності та керують інтелектуальною діяльністю людини і її вчинками [11, с. 129].

Згідно з теорією американських дослідників, метафора є використанням знака однієї предметної сфери на позначення складника іншої [50, с. 226]. Предметна сфера, що постачає знаки, які переносяться до іншої сфери, названа джерелом (*sourcedomain*). Сфера, яка запозичує знаки із джерела, є мішенню (*targetdomain*) [там само]. Послідовники цієї теорії розробили різні аспекти поєднання донорських і реципієнтних зон на прикладі різноманітних метафоричних номінацій (Д. Герартс, Л. Ліпка, Б. Рудзка-Остін, Є. Світсер).

Вибір донорської зони та її пов'язування з реципієнтною є не випадковим процесом. Донорська зона, на думку К. Рахіліної, є конкретною, а реципієнтна, зазвичай, є новою [29, с. 381].

Донорські зони отримують такий статус не випадково, адже використання їхніх знаків ґрунтується на численних асоціативних аналогіях зовнішніх ознак та характеристик тіла людини, більш близькими для номінаторів предметами і явищами дійсності та їхніми ознаками [34].

Донорські концептуальні сфери постачають свої знаки для творення метафорично мотивованих німецьких ФО на базі численних асоціацій за

характером перенесення ознак соматизмів з іншими, ближчими або більш знайомими для номінаторів предметами та явищами дійсності.

Для метафорично мотивованих німецьких ФО актуальною донорською зоною є предметна сфера артефактів як рукотворних предметів. Підґрунтям метафоризації знаків концептосфери АРТЕФАКТ в ономасіологічних структурах німецьких ФО із соматичним компонентом є переважно перенесення взаємодії частини тіла людини з певним артефактом на певні дії людини або життєві ситуації. Приміром, німецький фразеологізм *den Kopf in den Sand stecken* – «не хотіти помічати небезпеку» (53, с. 399); мотивований метафоричним перенесенням поведінки певних тварин під час небезпеки та характером дій людини у схожих ситуаціях.

Таким чином, асоціативно-метафорична мотивація німецьких ФО із соматичним компонентом передбачає використання неналежних до предметної сфери ЛЮДИНИ знаків, запозичених із інших предметних сфер, як-от, ТВАРИНА, АРТЕФАКТ тощо. Залежно від способу взаємодії сфери-джерела та сфери-мішені у процесі позначення, слідом за О. О. Селівановою, ми виділяємо такі різновиди асоціативно-метафоричної мотивації німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм»: структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний та гештальтний [32]. Межі цих різновидів метафоричної мотивації не чіткі, вони можуть взаємно доповнюватися та інтегруватися один з одним.

Структурно-метафоричний різновид характеризується інтеграцією сфер джерела й мішені на підставі одного суміжного компонента, внаслідок чого утворюється асоціат-термінал, позначений знаками, що належать до іншої концептуальної сфери, ніж сфера позначуваного соматизму [32]. Наприклад, *die Augen voll Bett haben* – «мати заспаний вигляд» (53, с. 57). Складова *Bett* взята з концептосфери АРТЕФАКТ, а ліжко асоціюється зі сном.

Дифузно-метафоричний різновид асоціативно-метафоричної мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом відображає дифузну природу інтеграції концептів: метафора, що лежить в основі перенесення назви

деякого об'єкта на позначувану частину тіла, має нечітке, розпливчасте підґрунтя, оскільки зближення концептів спирається не на одну, а на декілька ознак [33]. Так, творення німецького фразеологізму *das Herz ist in die Hose gefallen* – «душа в п'ятки впала» (53, с. 332); зумовлене інтеграцією сценаріїв поведінки людини, у якої у ситуації страху чи сильного переляку «завмирає серце».

Гештальтний різновид застосовує мотиватори – знаки інших концептів – на підставі подібності зорових, слухових, тактильних гештальтів [32, с. 164], деякі з них стають підставою для використання мотиваторів – знаків інших концептів при позначенні соматизму. Так, наприклад, прикметник *schwarz* уживається в німецькій мові або на позначення предмету чорного кольору, або у переносному негативному значенні: *jmdm. wird (es) schwarz vor (den) Augen* – «у когось потемніло в очах» (53, с. 59). Синій колір з одного боку, це колір безхмарного неба, нездійснених мрій, ілюзорності, вірності й відданості, а з іншого, він часто виступає як символ нещирості, обману, хвороби або невдачі [14, 12]: *es wurde ihm grün und blau vor den Augen* – «він втратив свідомість» (53, с. 305).

Варто звернути увагу також на те, який компонент є найчастотнішим серед німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Частотний компонент німецьких фразеологізмів

Соматизм	К-сть фразеологізмів з цим компонентом
das Auge	117
die Hand	137
der Kopf	116
das Herz	107
der Fuß	31

Отже, ми бачимо, що найбільше у німецькій мові для творення фразеологізмів серед соматизмів використовується компонент *Hand*, досить поширеними можна назвати також компоненти *Auge* та *Kopf*. Це може бути пов'язано з тим, що саме ці частини тіла найбільше асоціюються з людиною в цілому.

У німецькій етносвідомості стереотипними функціональними властивостями соматизму *Hand* є предикати фізіологічної та мисленнєвої дії, пам'яті, психоемоційних станів і поведінки людини, що визначають метонімічне перенесення цих функцій з цілого (людини) на знак частини. Із цим пов'язується опозитивна кореляція розумових здібностей людини, у фразеологізмах із компонентом *Hand* передається зазвичай метафоричним знаком другого компонента значення: «розумний» співвідноситься зі зворотом *eine fertige Hand haben* – «бути спритним, умілим» (там само, с. 304).

Соматизм *Hand* у складі стійких сполук служить на позначення просторової близькості (*Hand im Hand* – «пліч-о-пліч» (там само, с. 305)), а також орієнтації праворуч (*rechter Hand* – «праворуч» (там само)).

У фразеологічних зворотах із компонентом-соматизмом *Hand* широко представлені метафорично-метонімічні зв'язки, що характеризується перенесенням значення *der Mensch – die Hand*: *sich in der Hand haben* – «володіти собою» (53, с. 307), *in die Hand nehmen* – «взяти на себе, в свої руки» (там само), *sich in die Hand nehmen* – «опанувати себе» (там само), *in anderen Händen* – «в інших руках, у іншого власника» (там само).

Аналіз значень зворотів із соматизмом *Kopf* у німецькій фразеосистемі доводить твердження І. В. Тимченко, що окрім груп розумової діяльності, можна виділити групи психічного та фізичного станів особи, мовлення, заохочення чи покарання, певності в судженні, готовності до відповідальності [цит за Селівановою: 30, с. 86]

У німецькій етносвідомості стереотипними функціональними властивостями соматизму *Kopf* є предикатти фізіологічної та мисленнєвої дії,

пам'яті, психоемоційних станів і поведінки людини, що визначають метонімічне перенесення цих функцій з цілого (людини) на знак частини. Голова сприймається етносом й як орган фізіологічних станів людини: непритомністю, втрати свідомості, рівноваги, що аналогізується з коловим рухом або втратою голови: *jmdm. den Kopf verdrehen* – «*jmdn. verliebt machen*» (57); *den Kopf verlieren* – «*kopflös handeln; die Fbersicht, Fassung verlieren*» (там само); *jmd. weiß nicht, wo ihm der Kopf steht* – «*sehr viel Arbeit haben, zu viel zu tun haben, berlastet sein*» (там само).

Широкий семантичний спектр мають фраземи із соматизмом *Kopf* на позначення психоемоційних станів:

страх, напруження: *den Kopf einziehen* – «втягувати голову в плечі (від страху)» (53, с. 402); *auf den Kopf gefallen sein* – «оторіти, не знати, що сказати» (там само); *raucht der Kopf* – «голова пухне» (там само); *den Kopf verlieren* – «втратити голову, розгубитися» (там само);

запам'ятовування: *etwas im Kopf behalten* – «запам'ятати, зберігати в пам'яті що-небудь» (там само); *frisch im Kopf haben* – «добре пам'ятати що-небудь» (там само);

наполегливість: *seinen Kopf aufsetzen* – «домогтися свого, настояти на своєму» (там само, с. 403); *auf seinem Kopfe beharren* – «наполягати на своєму» (там само); *mit dem Kopf durch die Wand (rennen) wollen* – «йти напролом» (там само); *über jmds. Kopf hinweg* – «через голову (робити що-небудь)» (53, с. 403); *sich den Kopf stellen* – «лізти зі шкіри геть» (там само).

Фразеологізми із компонентом *Fuß* переносять функціональні властивості на семантику руху: *sich (D) die Füße wund rennen* – «набігатися, втомитися від клопотнечі» (56), *auf dem Fuße folgen* – «йти слідом за кимось» (там само).

Функціональна спроможність ніг (*Fuß*) асоціюється з упевненістю, самостійністю людини, її матеріальним і соціальним становищем, здоров'ям: *auf großem Fuße leben* – «жити на широку ногу» (53, с. 233), *auf den Füßen*

sein – «бути знову на ногах, одужати» (53, с. 231), *auf schwachen Füßen stehen* – «стояти на хиткому ґрунті» (там само), *auf eigenen Füßen stehen* – «стояти на власних ногах» (там само), *auf gleichem Fuße mit j-m stehen* – «бути з кимось на рівній нозі» (там само).

Фраземи із компонентом *Auge* позначають, крім спектру зорового сприйняття, спостережливість, знання, правильну оцінку дійсності, досвідченість, кмітливність: *vorn und hinten Augen haben* – «всюди мати своє око, помічати все» (там само, с. 51), *scharfe Augen haben* – «мати гострий зір, гостре око» (там само, с. 50), *mit den Augen verfolgen* – «стежити очима за кимось» (там само, с. 56), *unter Augen haben* – «наглядати за кимось» (там само, с. 55), *sich (D) vor Augen führen* – «цілком усвідомлювати» (там само, с. 58).

Метафоричні компоненти у зворотах представляють уподібнення в етносвідомості цього партоніма до предмета, який є найбільшою цінністю (*etw. wie sein eigenes Auge hüten* – «берегти як зіницю ока» (там само, с. 60)).

Суб'єктна, об'єктна або інструментивна позції соматизму *Auge* зумовлює перенесення буквального змісту його предикатних супровідників як знаків людської поведінки, фізичних дій, станів на сферу специфіки зорового сприйняття: *mit den Augen verschlingen* – «їсти очима» (там само, с. 51), *sich (D) die Augen ausgucken* – «очі видивити» (там само, с. 52), *die Augen in die Hand nehmen* – «напружити зір» (53, с. 60), *ein Auge riskieren* – «глянути скрадливо» (там само, с. 59), *in Augen steigen* – «вирости в очах» (там само, с. 52).

Широкий спектр функціональних властивостей має соматизм *Herz*, що позначається на семантиці фразеологізмів із цим компонентом. В. А. Маслова цілком слушно зазначає, що «вся складність досліджень символів, образів серця полягає в тому, що воно не лише вмістилище емоцій, серце – це центр життя взагалі: фізичного, психічного, духовного і душевного» [21, с. 138].

Серце використовується у зворотах як метонімічне позначення людини: стани страждання, кохання, хвилювання, неспокою, страху тощо зосереджені в серці людини. Важливою для німецького етносу є спроможність серця боліти (*das Herz brennt j-m* – «душа болить» (53, с. 327), *j-m bricht das Herz* – «серце крається» (там само, с. 329)) та битися, причому посилений ритм або відсутність його пов'язується із хвилюванням (*das Herz dreht sich j-m im Leibe (her)um* – «серце стискається» (там само, с. 330), *das Herz krampft sich j-m zusammen* – «серце болить» (там само, с. 333), *das Herz steht j-m still* – «серце завмирає» (там само, с. 328), *j-m tat das Herz (im Leibe) weh* – «серце стиснулося» (там само)). Цей зміст може позначатися гіперболічно: *j-m schlägt das Herz bis zum Halse (hinauf)* – «серце мало не вискочило з грудей» (там само).

Серед проаналізованих нами фразеологічних зворотів асоціативно-метафоричної мотивації можна виділити значний пласт тих, що описують або ж пояснюють душевний стан та любовні переживання людини, що пояснюється образністю, експресивністю фразеологізму, завдяки цьому змінюється його денотативний зміст, наприклад, *j-n, etw. aus dem Herzen reißen* – «виривати з серця» (там само, с. 330), *j-n im Herzen tragen* – «не переставати кохати когось» (там само, с. 328), *macht dumm im Kopf* – «зводить з розуму» (56), *zur linken Hand heiraten* – «узяти нерівний шлюб» (57), *nur Augen für jmdn. , etw. haben* – «симпатизувати комусь» (53, с. 55).

Протиставлення суперконцептів ЖИТТЯ-СМЕРТЬ репрезентують саме соматизми, завдяки партонімічним відношенням, що функціонують через позначення фізичного тіла людини: *die Augen schließen* – «померти» (там само, с. 55), *j-m die Augen zudrücken* – «опустити повіки померлому» (там само, с. 51), *Hand an sich legen* – «накласти на себе руки» (там само, с. 302), *Hand an j-n legen* – «підняти руку на когось, вбити» (там само, с. 306), *j-m den Kopf vor die Füße legen* – «обезглавити когось» (там само, с. 329), *es geht um Kopf* – «йдеться про життя і смерть» (там само).

Загалом, метафорично мотивовані німецькі ФО в основному обирають знакові ресурси донорських зон ЛЮДИНА та АРТЕФАКТ, що ґрунтується на базових принципах антропометричності та предметоцентричності. Подібні метафоричні процеси спостерігаються й у змішано мотивованих німецьких ФО із соматичним компонентом, специфіка яких полягає у поєднанні метафоричних механізмів з мотиваторами пропозиційного або модусного статусу.

Частка німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом, утворених за допомогою асоціативно-метафоричної мотивації, становить у нашій вибірці 25% (135 одиниць) (див. табл. 2.1). Це свідчить про те, що асоціативні стереотипи досить ефективно передають ознаки частин тіла людини, а метафоризація є найпродуктивнішим засобом творення фразеологізмів.

2.3 Модусна мотивація німецьких фразеологізмів

Пропозиційне ядро МПК і його термінальна частина пов'язані зі складником оцінки – модусом, що співвідноситься з певними аспектами модальності. Відповідно до концепції О.О. Селіванової, у структурі МПК модус є наскрізним компонентом і корелює як з об'єктивними знаннями, позначеними мовними одиницями у прямих значеннях, так і з метафоричними компонентами (55, с. 170).

На думку О. Селіванової, модусна мотивація пов'язана із психічними функціями відчуттів та почуттів, і формує сенсорний та емоційний типи оціночності [31, с. 166].

Модусний компонент у складі МПК пов'язаний із різними психічними функціями свідомості, зокрема, з відчуттями та почуттями, що зумовлює диференціацію сенсорного, емоційно-психологічного й раціонального механізмів оцінки. Зважаючи на розроблену Н. Д. Арутюновою класифікацію оцінок [4, с. 73-76], модусна мотивація має сенсорно-оцінний, емотивно-

психологічний, раціонально-сублімований, утилітарний і нормативний різновиди [31]. Модусна мотивація здебільшого поєднується з іншими мотиваційними механізмами і представлена у вигляді змішаного типу.

Особливого значення набуває сенсорний різновид модусної мотивації у фразеологічному фонді німецької мови. При фразотворенні мотиватор сенсорного коду мови поєднується з іншими мотиваторами, створюючи стійку сполуку на позначення іншого коду. При такому поєднанні модусний компонент зазнає подвійного сенсорно-мисленневого перетворення. Першою його ланкою є синестезія відчуттів і чуттєвої оцінки, другою – симіляція результату синестетичної переінтерпретації та раціональної, логічної оцінки певного явища, факту, події [19, с. 167].

Образне прочитання фразеологічної сполуки із сенсорним компонентом сприяє виникненню значень процесів, явищ, подій, понять із певною оцінкою. Так, наприклад, прикметники *schön, verliebt* уживаються в німецькій мові у переносному позитивному значенні (*j-m schöne Augen machen* – «кокетувати» (53, с. 54), *verliebte Augen machen* – «дивитися закоханими очима» (там само). Для позначення негативної оцінки у ФО з соматичним компонентом *Auge* використовують прикметники *klein, halb, groß* (*aus kleinen Augen* – «примружившись» (там само), *mit halbem Auge* – «неуважно» (там само), *klein in j-s Augen sein* – «дуже мало важити в чіїхось очах» (там само), *kleine Augen machen* – «куняти, клювати носом» (там само), *große Augen bekommen* – «зробити великі очі, здивуватися» (там само, с. 58).

Позитив етносвідомості німців передається фразеологізмами, позначеннями відчуттів – світлого, ясного, блискучого; солодкого; теплого; приємного запаху, смаку: *ein heller Kopf* – «ясний розум, світла голова» (там само, с. 398), *j-m wird das Herz warm* – «стає тепло на душі» (там само, с. 328), *ein warmes Herz haben* – «мати палке серце» (там само, с. 332).

На відміну від метонімічної модусної мотивації німецьких ФО, її метафоричний різновид є більш поширеним і диференційованим у різні типи

оцінок. Це значно розширює знакові ресурси найменувань людини. Метафоричний мотиватор концептосфери ЛЮДИНА реалізує позитивну оцінку шляхом використання ознаки – порівняння, яка є втіленням найкращого і дорогоцінного: *ein goldenes Herz haben* – «бути людиною великою душі» (53, с. 330).

Другим типом оцінок, які служать базою творення номінативних одиниць, є психологічний, до якого Н. Д. Арутюнова залучає емоційні й інтелектуальні оцінки, які зазвичай передають емоційний стан людини [4, с. 75]: *kühl bis ans Herz hinan* – «безпристрасний, холодний» (53, с. 328), *kalte Füße haben* – «бути боягузом; тремтіти від страху» (там само, с. 235).

Встановлено, що фразеологізми із соматичним компонентом можуть позначати позитивні й негативні риси людського характеру. Позитивно оцінюється німецьким народом така риса людської вдачі, як щедрість: *eine offene / milde Hand haben* – «мати щедрю руку» (там само, с. 301), *(immer) die Hand in der Tasche haben* – «бути щедрим» (там само).

Украй негативним є ставлення німців до скупих людей, які *die Hand auf der Tasche / auf dem Beutel halten* – «бути скупим» (там само, с. 305). У цьому фразеологізмі словосполучення *auf der Tasche / dem Beutel halten* у поєднанні з соматизмом *die Hand* увиразнює таку рису людини, як жадібність, оскільки таким чином вона демонструє своє небажання поділитися з ким-небудь вмістом своєї сумки (гаманця).

Як бачимо, у фразеологізмах на позначення як щедрості, так і скупості людини ключовою лексемою є соматизм *die Hand* (рука) – засіб відображення специфіки взаємин особистості із собі подібними.

Німецький народ високо цінує розумних людей, говорячи про них: *ein findiger Kopf* - «спритна людина» (там само, с. 400), *ein heller Kopf* – «ясний розум, світла голова» (53, с. 401), *den Kopf auf dem richtigen Fleck haben* – «мати розумну голову» (там само, с. 404), *einen raschen Kopf haben* – «бути кмітливим» (там само). У цих фразеологізмах іменник *der Kopf* у поєднанні з оцінними прикметниками *hell* (світлий), *klar* (ясний), *offen* (відкритий,

необмежений), *richtig* (правильний) і *rasch* (спритний) всебічно характеризує людину з великим інтелектуальним потенціалом. Наведені фразеологічні одиниці використовуються для позитивної оцінки розумових здібностей людини, в якій голова працює в правильному напрямі, тобто здобуває знання й віддає їх на користь суспільства.

Третя група оцінок охоплює сублімовані оцінки: етичні й естетичні, пов'язані з осмисленням морального й аморального, красивого й потворного. Психологічні й сублімовані оцінки наявні в найменуваннях частин тіла людини і є стереотипними для етносу. Стереотипізація ознак соматизмів і закріплення їх за певною вдачею людей здійснюються на підставі подвійної, зворотної метафори. Спочатку людські якості приписувались певним частинам тіла, а далі ці фіксовані ознаки, можливо, підкріплені фольклором як символи, усталювалися у вигляді знаків, які служили мотиваторами модусного типу на позначення характеристик, дій людини. Такий тип оцінок охоплює як позитивно, так і негативно забарвлені німецькі фразеологізми із соматичним компонентом [4, с. 75].

Однією з базових емоцій людини, що виражається за допомогою зовнішніх і внутрішніх проявів, є радість, засобом маніфестації якої є зміна виразу обличчя людини, зокрема очей: *jemanden blieben fast die Augen stehen* – «у когось захопило дух» (53, с. 54). Як видно зі змісту цього фразеологізму, найважливішим інструментом передачі всього розмаїття емоцій людини, у тому числі й радості, є *die Augen* (очі), відкритість яких є символом одержання інформації та вираження почуттів.

Радісні емоції індивіда також висловлюють фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *das Herz* (серце), що є органом, здатним передавати почуття, переживання або настрої людини: *das Herz hupft j-m vor Freude* – «серце стрибає від радості» (53, с. 327). Тут поєднання іменника *das Herz* із абстрактним іменником *die Freude* (радість) акцентує увагу на причині виникнення цієї емоції. Таким чином, радість як позитивна емоція

об'єктивується фразеологізмами із соматичним компонентом *die Augen i das Herz*.

Протилежною радості є емоція смутку, засобом вербалізації якої також виступають фразеологізми із соматичним компонентом *die Augen i das Herz*: *die Augen laufen / fließen j-m über* – «у когось очі наповнюються слізьми» (53, с. 54); *feuchte (nasse) Augen bekommen / haben / kriegen* – «очі на мокромі місці» (там само, с. 55). Зі змісту наведених вище фразеологізмів видно, що смуток є причиною появи сліз на очах. Фразеологізми зі словом *das Herz* увиразнюють біль, від якого крається серце людини в години смутку: *j-m blutet das Herz* – «у когось серце кров'ю обливається» (там само, с. 327); *das Herz brennt j-m / es brennt j-m auf dem Herzen* – «душа болить» (там само, с. 327). Підсумовуючи, зазначимо, що здатністю до вербалізації позитивних і негативних емоцій індивіда володіють фразеологізми із соматичними компонентами *die Augen i das Herz*.

Серед усіх досліджених фразеологізмів німецької мови 16% (86 одиниць) становлять ФО з модусною мотивацією (див. табл. 2.1). Деякі соматизми, що входять до складу фразем, визначають їх інтегральний зміст лише на підставі стереотипів оцінки частин тіла.

Дослідження модусної мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом проливає світло не лише на особливості оцінного сприйняття німецьким етносом соматизмів, а й на оцінні пріоритети. В корпусі досліджуваного матеріалу встановлено, що фразеологізми із соматичним компонентом можуть позначати позитивні й негативні оцінки, що зумовлено характером контексту вживання використаної ФО.

2.4 Інтеграційно-порівняльна мотивація

Четвертий тип мотивації фразеологізмів (інтеграційно-порівняльний) за загальним механізмом подібний до асоціативно-метафоричної мотивації, оскільки при вживанні інтеграційно мотивованих зворотів у контексті вони

також стають знаками асоціативно-термінальної частини структури знань про позначуване (МПК). Їхнє творення передбачає застосування операторів порівняння (сполучників або часток) здебільшого до диктумного компонента донорського концепту (55). Отже, такі фрази функціонально ґрунтуються на порівнянні як розчленованому поєднанні двох концептосфер, на відміну від метафори, що є їх нерозчленованим сполученням [33]. Не випадково О. І. Федоров виокремив «три типи образного представлення фразеологічних значень: метафоричний, метонімічний та порівняльний, – через які названо денотат і надано його конотативну характеристику в сигніфікаті» [38].

Дослідження мотиваційних процесів у фразеосистемі мови проводить досить чітку межу між асоціативним (власне метафоричним) та інтеграційно-порівняльним типами. У семантиці зворотів першого типу вже закладено концептуальну вбудованість двох концептосфер, другий тип має посилення на донорську концептосферу, яка, сполучаючись із контекстом, постачає власний зміст рецитієнтній сфері. Хоч і тут можливі маргіналії, які виникають через невизначеність межі фразеологізму та статусу слів-супровідників, що інколи залучаються укладачами словників чи дослідниками до складу зворотів. Це стосується звичайно порівнянь-зворотів, а не порівняльних речень, хоч і їхнє розмежування є непослідовним у науковій літературі [25].

Звороти інтеграційно-порівняльного типу мотивації здебільшого мають оператори введення (як, нечебто, немов тощо) і створюють свою семантику на підставі стереотипних сценаріїв етносу, еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу, адже «в мові звичайно закріплюються і фразеологізуються ті аспекти, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами» [26].

Структурно-семантична своєрідність компаративних фразеологізмів німецької мови полягає в тому, що характеристика якості або дії відбувається через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, що вводиться

сполучником *wie* [28], наприклад: *die Füße (die Arme) sind mir (schwer) wie Blei* – «у мене ноги (руки) немов налиті свинцем» (57, с. 404).

Із розглянутих нами фразеологізмів німецької мови із соматичним компонентом інтеграційно-порівняльної мотивації можна виділити дієслівні фразеологізми, які складаються з дієслова і залежного слова.

Дієслівні фразеологізми порівняння складаються з дієслова та залежного компонента, який складають саме соматизми. Більшість дієслів мають тут нейтральне значення: *fallen, haben, liegen, sehen, machen* та ін. Саме другий компонент, тобто соматизм, надає таким фразеологізмам позитивного, у більшості випадків, значення. Наприклад: *reden, wie es einem ums Herz ist* – «говорити щиро» (53, с. 327); *vier Augen sehen mehr als zwei* – «одна голова добре, а дві краще» (там само, с. 53). Зустрічаються лише поодинокі випадки дієслів-головних членів компаративного фразеологізму з негативною конотацією: *wie vor den Kopf geschlagen* – «як громом прибитий» (там само, с. 400); *etw. liegt j-m wie ein Stein auf dem Herzen* – «щось гнітись когось» (там само, с. 328).

Результатом спостережень людини за поведінкою тварин є порівняльні звороти фразеологічного типу, що представляють інтеграційно-порівняльний тип мотивації. Цей тип мотивації німецьких фразеологізмів із соматизмами часто опосередковує зміст міри, кількості, натомість головне смислове навантаження припадає на слово-супровідник, що є «містком» між концептосферами ЛЮДИНА та ТВАРИНА [30, с. 149]: *j-d fällt immer wieder auf die Füße (wie die Katze)* – «завжди виходити сухим з води» (53, с. 233); *j-s Herz flattert wie eine Taube im Sack* – «серце тіпається як телячий хвіст» (там само, с. 328).

В основу аналогізації сценаріїв концептів ЛЮДИНА і ТВАРИНА покладені й наївні уявлення етносу про стереотипи дій тварин. Фраземи-порівняння цього типу репрезентують не дійсний стан справ, а розуміння його людиною, часом викривлене чи антропоморфне [30, с. 155]: *j-d hat*

Augen wie ein Luchs – «очі як у рисі (далеко бачать)» (53, с. 50); *Augen machen wie ein abgestochenes Kalb* – «вирячити очі» (там само, с. 58).

Зміст порівняльних зворотів фразеологічного типу у німецькій мові репрезентує в концепті ЛЮДИНА здебільшого слотові позиції рівня якості, що корелюють із різними типами предикатів диктуму, позначених дієсловами-супровідниками [30, с. 153]: *ein Herz wie Butter haben* – «бути м'якосердим» (53, с. 327); *wie der Kopf, so der Hut* – «по синку свитка» (там само, с. 397); *j-m geht es wie ein Mühlrad im Kopf herum* – «голова йде обертом» (там само, с. 399); *die Augen sind weiter als der Bauch* – «живіт ситий, та очі голодні» (там само, с. 54).

Фраземи-порівняння супроводжують не лише предикативні знаки, а й атрибути рівня якості [30, с. 154]: *j-m wie aus den Augen geschnitten sein* – «бути схожим на когось як дві каплі води» (53, с. 56).

Такі порівняльні фразеологізми складають значну частину проаналізованих нами німецьких ФО із соматичним компонентом, а саме 14 % (75 одиниць) (див.табл. 2.1), з чого можна зробити висновок, що поведінка людини може бути використана у порівняльних зворотах фразеологічного масиву німецької мови, а перенесення аналогій сценаріїв концептів ЛЮДИНА та ТВАРИНА у повсякденне життя відбувається шляхом використання порівняльних зворотів у фразеологізмах німецької мови.

2.5 Змішаний тип мотивації німецьких фразеологізмів

У ході дослідження німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом шляхом суцільної вибірки було виявлено найбільшу кількість фразеологізмів змішаного типу мотивації (див. табл. 2.1).

Представлення в ономасіологічній структурі номінативних одиниць різних фрагментів МПК є ознакою змішаного типу мотивації, що є найбільш поширеним у фразеосистемі німецької мови, оскільки використання

пропозиційних знань полегшує стереотипізацію і декодування фразеологізмів, а метафоричні асоціації надають зворотам експресивності й особливої образності [32, с. 62]: *die Augen gehen über* – «очі затуманилися, розгорілися» (53, с. 57); *die Hand auf der Tasche halten* – «бути скупим» (там само, с. 303).

Знаковий соматичний код використовується на позначення просторових відношень, часу та міри, кількості. Такі відношення здебільшого визначають міру та кількість чогось на підставі порівняння зі стереотипами розміру соматизмів і метафоричної гіперболізації: *mit vollen Händen geben* – «щедро дарувати» (там само, с. 305); *viele Hände haben bald Feierabend* – «гуртом можна й море загатити» (там само); *j-m wächst der Kopf durch die Haare* – «хтось почав лисіти» (там само, с. 399).

Іноді багаторазова інтерпретація генотипу фразеологізму обумовлює встановлення різних типів мотивації для кожного тлумачення [32, с. 182]. Наприклад, фразера *den Kopf halt kühl, die Füße warm, das macht den besten Doktor arm* – «тримай голову в холоді, а ноги в теплі – будеш жити вік на землі» (53, с. 402) містить компонент пропозиції *den Kopf halt kühl, die Füße warm*, який містить істинне твердження, а наслідкове значення збіднення лікаря створює жартівливий відтінок.

У фразеологічному фонді німецької мови звороти із соматичним компонентом репрезентують також тенденцію до інтеграції концептів ЛЮДИНА та ТВАРИНА як поміщення тварин у тіло людини з метою позначення її фізіологічних та психоемоційних станів і характеристик. Така тенденція розглядається як «перестрибування з реального на гіпотетичне відображення дійсності, що сприймається як припущення» [33, с. 137]. Когнітивне моделювання подібних процесів, на погляд О. О. Селіванової, найкраще здійснюється у сучасній теорії інтеграції, або бленду (blend) [32, с. 160]. Тут мається на увазі пояснення метафоричних аномалій через взаємодію ментальних просторів на підставі запозичення елементів, що підлягають інтеграції із вихідного простору до іншого результуючого

простору. Створюється породжувальний простір (geneticspace), де проходить поєднання цих двох ментальних просторів. Фразеологізми, складники яких належать до різних концептосфер, є результатом такого поєднання ментальних просторів. Так, фізіологічні стани людини фіксуються у фразеозворотах із соматизмами, що вказують на функціонально зумовлену локалізацію таких станів. Німецькі зооніми *Taube* (голуб) та *Spatz* (горобець) вживаються на позначення психічних станів: *Tauben im Kopfe haben* – «бути диваком» (53, с. 398); *Spatzen im Kopf haben* – «бути придуркуватим» (там само, с. 399). Такі німецькі фразеологізми мають негативне значення, а поміщення тварин у тіло людини дестабілізує її стан, призводить до неспокою, хвилювання, болю.

Змішана мотивація німецьких ФО характеризується вибором мотиваторів з різних фрагментів ментально-психонетичного комплексу [33, с. 175]. Цей тип мотивації встановлюється щодо складених найменувань, одна ономасіологічна ознака яких обирається із предикатно-аргументної частини диктуму пропозиції, що відображає істинну інформацію про соматизм; а інша – з модусу чи асоціативно-термінальної частини структури знань про позначене. З огляду на це у складі змішаної мотивації ми виокремлюємо два різновиди німецьких ФО: пропозиційно-модусний та пропозиційно-асоціативний.

2.5.1 Пропозиційно-модусна мотивація. Цей різновид змішаної мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом характеризується поєднанням в ономасіологічній структурі мотиваторів пропозиційного й модусного статусу. Як зазначає О. О. Селіванова, модус «передбачає обрання оцінки позначуваного мотиваційною базою ОС і ґрунтується на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах інтеріоризації світу, емоційному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподібненні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного позасвідомого» [30, с. 384].

У результаті поєднання модусного компонента з мисленнєвою сферою ментально-психонетичного комплексу формується раціональна оцінка, а зв'язок модусу із психічними функціями відчуттів і почуттів є підставою для виокремлення сенсорного типу оціночності. Сенсорна оцінка, за класифікацією оцінних значень Н. Д. Арутюнової, є найбільш індивідуалізованим видом, оскільки спирається на процеси, що забезпечують найтісніший пізнавальний контакт людини з об'єктивним світом і служать підґрунтям для подальшої мисленнєвої обробки й мовного позначення [4, с. 76]. Оцінка соматизмів номінаторами здебільшого ґрунтується на наївному світобаченні, зокрема, на сприйнятті частин тіла як людини загалом або за зовнішнім естетичним виглядом. Естетична оцінка соматизмів, наприклад, зумовлює їхній розгляд як хороших чи поганих.

У пропозиціно-модусній мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом домінує використання оцінки розумових здатностей людей. Велика кількість фразеологізмів підкреслює цю ознаку та виражає позитивну оцінку. При цьому використовуються такі модуси: *scharf*, *tief*, *offen*. Наприклад, *ein scharfes Auge auf jmdn., etw. haben* – «пильно стежити за кимось/чимось» (53, с. 53); *zu tief ins Auge gesehen haben* – «закохатися» (там само); *mit offenen Augen durch die Welt gehen* – «бути допитливим» (там само).

У німецьких ФО із соматичним компонентом знаки оцінки є здебільшого метафоричними й базуються на стереотипах народу, однак поодинокими є випадки кореляції модусу з пропозицією. Так, у фразеологізмах *mit bloßem Auge* – «неозброєним оком» (53, с. 51), *mit leichter Hand* – «легко, невимушено» (там само, с. 303) пропозиційні гіпоніми поєднуються із пропозиційними модусними компонентами *bloß* та *leicht*, які у складі ФО корелюють з соматизмами *Auge*, *Hand*.

Серед засобів вираження симпатії/антипатії доцільно назвати такі фразеологізми: *ein Auge haben / Augen haben für j-n, etw.* – «співчувати комусь» (там само, с. 55), *jemandes Herz schlägt für j-n* – «хтось симпатизує комусь» (там само, с. 328) та *kein Auge haben für j-n, etw.* (57). Таким чином,

аналіз змісту наведених вище фразеологізмів засвідчив, що фразеологізми з соматичним компонентом *die Augen* і *das Herz* здатні передавати як симпатію однієї людини до іншої, так і протилежну емоцію – антипатію.

Велику увагу представники німецького народу приділяють щирому ставленню людей одне до одного, яке передається фразеологізмом *Auge und Herz für j-n offen haben* (53, с. 55). Наведена ідіома підтверджує можливість виявлення щирості людини в її ставленні до собі подібних за допомогою стійких словосполучень, ключовими словами яких є соматизми *die Augen* і *das Herz*.

Похвальним є ставлення німецького народу до працюючих людей, про яких говорять, що вони *alle Hände voll zu tun haben* – «бути дуже зайнятим» (там само, с. 303), *jemandem sind die Hände bei der Arbeit im Wege* – «когось руки не слухаються» (там само, с. 301), *eine fertige Hand haben* – «бути спритним, умілим» (там само, с. 302).

Природно, що іменник *die Hand* утворює низку фразеологізмів на позначення активної участі людини в реалізації практичних дій. Вжитий у множині, він є засобом демонстрації вищого ступеня інтенсивності роботи, яку виконує особа, що спроможна зробити набагато більше, ніж той, хто працює однією рукою.

На протигагу працюючим особам лінивці одержали негативну оцінку представників німецькомовної лінгвокультури: *zwei linke Hände haben* – «бути незграбним» (53, с. 302) або *die Hände in den Schoß legen* – «сидіти склавши руки, байдикувати» (там само, с. 303). У цих фразеологічних одиницях використання соматичного компонента *die Hand* у сполученні з прикметником *link* (лівий) та у складі дієслівного виразу *in den Schoß legen* (покласти на коліна) акцентує увагу на небажанні індивіда працювати.

2.5.2 Пропозиційно-асоціативна мотивація. Цей різновид змішаної мотивації властивий німецьким ФО із соматичним компонентом, одну ономасіологічну ознаку яких обрано з диктуму пропозиції, а іншу – з

асоціативно-термінальної частини МПК. ОС таких назв характеризується поєднанням синтаксично несумісних компонентів, один з яких застосовано у прямому значенні, а інший – у метафоричному, що потребує уточнень при декодуванні [32].

Окрему групу німецьких ФО із соматичним компонентом утворюють ті, в онемасіологічних структурах яких ядерний компонент представлено соматизмом, а залежні компоненти є метафоричними знаками і корелюють із терміналами асоціативної частини МПК, мають переважно гештальтну природу уподібнення.

Наприклад, можна виокремити німецькі ФО, мотиватори яких постачають свої знаки із донорської зони АРТЕФАКТ: *das Haus auf den Kopf stellen* – «перевернути все в домі догори дном» (53, с. 398); *wer keinen Kopf hat, braucht keinen Hut* – «хто не має голови, тому і капелюх не потрібний» (там само, с. 402).

У німецькій мові є також ФО із соматичним компонентом пропозиційно-асоціативного типу мотивації, в яких ядерний компонент містить метафоричний мотиватор разом із пропозиційним у складі композита.

Так, наприклад, у німецькій ФО *das Auge des Gesetzes* – «око закону, охоронець порядку» (там само, с. 54) знак, запозичений з концептосфери ЗАКОН інтегрується з метафоричним компонентом, який базується на метафоричному перенесенні однієї частини тіла людини.

Із донорської зони ВІЙСЬКОВА СПРАВА застосовано позначення способу дій, а саме бойовий стрій: *Augen rechts!* – «рівняння направо!» (53, с. 53).

Дуже часто у складі німецьких ФО саме соматичний компонент має метафоричне значення і поєднується з пропозиційним. При цьому асоціація створюється на основі зорових образів та зовнішньої схожості. Наприклад, людей повністю роздягнених німці жартома описують як *Barfuß bis an den Kopf* (56).

Про людину з великими стопами німці кажуть: *auf großem Fuß leben* (56); з гумором говорять німці і про деякі людські вади: *einen Knick im Auge/in der Linse / in der Optik haben* – «бути косооком, косити» (53, с. 53); з іронією описують заспаний вигляд людини – *die Auge voll Bett haben* (56).

Зважаючи на те, що модусний складник у німецьких ФО є метафоричним за своєю знаковою природою, то можна констатувати значну перевагу пропозиційно-модусного різновиду змішаної мотивації німецьких ФО із соматичним компонентом. Оцінка є дуже тісним способом взаємодії людини з навколишнім світом, тому ці два компоненти дуже часто інтегруються в етносвідомості.

Найбільша кількість німецьких фразеологізмів з виконаної вибірки складають саме фразеологізми змішаного типу мотивації – 194 ФО (36%) (див. табл. 2.1). Можна зробити висновок, що змішана мотивація характеризується вибором мотиваторів знака з різних фрагментів структури знань про позначене, що зумовлює їхню чисельність.

Дослідження мотивації значення фразеологічних одиниць дає підстави стверджувати, що мотивація є одним із головних компонентів цілісного фразеологічного значення – вона мотивує, розкриває та формує його. Розкриття мотивації дає глибокі знання про картину світу та характерний стиль світосприйняття певної лінгвокультурної спільноти в різні періоди її існування [32, с. 113].

Висновки до розділу 2

1. Когнітивно-ономасіологічний аналіз здійснюється у два етапи: інтерпретація ОС звороту та визначення номінативного стаусузнака, після цього відбувається когнітивне моделювання структури знань про позначене у вигляді ментально-психонетичного комплексу. Ми виокремлюємо п'ять типів мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові:

пропозиційний, асоціативно-метафоричний, модусний, інтеграційно-порівняльний та змішаний.

Пропозиційний тип мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові представлений найменше. Пропозиційний компонент МПК відповідає критеріям істинності, а вибір ономасіологічних ознак найменувань із пропозиційних структур не застосовує механізми уяви.

3. Асоціативно-метафоричний тип мотивації характеризується метафоричністю. Такий спосіб позначення є одним із найбільш продуктивних у німецьких ФО із соматичним компонентом. Це зумовлено тим, що метафора є найпродуктивнішим креативним способом збагачення мови. Вибір фрагментів МПК відбувається із різних предметних сфер. Залежно від способу взаємодії цих сфер, ми виокремлюємо структурно-метафоричний, дифузно-метафоричний, гештальтний та архетипний різновиди асоціативно-метафоричної мотивації німецьких ФО із компонентом «соматизм».

4. Компоненти МПК пов'язані з різними типами оцінок – модусами, які взаємодіють як з об'єктивними знаннями, так і з метафоричними складниками. Вибір оцінки залежить від емоційного сприйняття навколишнього світу, мисленнєвої раціональної обробки інформації, культуру етносу тощо. Модусна мотивація може бути як метонімічною, так і метафоричною. У структурі німецьких фразеологізмів із соматичними компонентами виділяємо сенсорний, психологічний та сублімований типи оцінок. Німецькі фразеологізми із соматичним компонентом можуть позначати позитивні й негативні оцінки, що зумовлено характером контексту вживання використаної ФО.

5. В основі інтеграційно-порівняльного типу мотивації німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» лежить порівняння. Ми виокремлюємо дієслівні порівняльні фразеологізми, більшість з яких мають позитивну конотацію. У порівняльних зворотах фразеологічного масиву німецької мови може бути використана поведінка людини, а перенесення

аналогій сценаріїв концептів ЛЮДИНА та ТВАРИНА у повсякденне життя відбувається шляхом використання порівняльних зворотів у фразеологізмах німецької мови.

6. Змішаний тип мотивації характеризується використанням номінативних одиниць різних фрагментів МПК. У складі змішаної мотивації фразеологізмів німецької мови із компонентом «соматизм» ми виділили пропозиційно-модусну та пропозиційно-асоціативну мотивацію. Загалом, у ході дослідження було виявлено, що змішана мотивація є найбільш продуктивною у творенні фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

ще залишаються предметом дискусій. Дослідники ще досі не дійшли єдиної думки щодо статусу фразем у системі рівнів мови. Одні вчені виділяють окремий рівень, інші – виділяють фразеологічні одиниці в додатковий рівень, включають до лексичного, називаючи його лексико-фразеологічним, або синтаксичного рівнів.

Існує також проблема визначення системності фразеології як науки: її об'єднують з лексикою (М. М. Шанський), надають статусу проміжного рівня (В. П. Жуков), а деякі мовознавці виділяють фразеологію в окремий рівень (М. Ф. Алефіренко, В. Л. Архангельський, Н. Д. Бабич, Я. А. Баран, М. Т. Демський, А. В. Кунін, Л. Г. Скрипник).

Проблема визначення фразеологізму належить сьогодні до найскладніших і однієї з найважливіших. Дефініцій існує чимало, але всі дослідники погоджуються, що фразеологізм – це особлива одиниця, яка має свої ознаки. Ми вважаємо найбільш прийнятним визначення І. І. Чернишової, яка вважає, що фразеологізмами є сталі словесні комплекси різної структури з одиничним зчепленням компонентів, а їхнє значення виникає в результаті повного чи часткового семантичного перетворення компонентного складу. Серед основних ознак фразеологічних одиниць можна виділити загальні, а саме відтворюваність, стійкість та ідіоматичність.

Обсяг фразеології також залишається у центрі уваги мовознавців. Визначення обсягу тісно пов'язане з методами дослідження та критеріями визначення фразеологізму, а оскільки не існує єдиної думки з цього питання, то вирішення цієї проблеми поки що є проблематичним.

Останнім часом дослідження фразеологізмів відбувається з точки зору мотивації за умови її перегляду в когнітивно-ономасіологічному аспекті. При цьому відбувається аналіз та моделювання вибору тієї чи іншої форми, зважаючи на структуру етносвідомості та культуру певного народу. Поняття

мотивації виникло в словотворі (Ф. І. Буслаєв, Г. О. Винокур), а згодом мотивацію почали вивчати з більшим акцентом на семантику.

Мотиваційні процеси реконструюються шляхом когнітивно-ономасіологічного аналізу. Він здійснюється у два етапи: спочатку інтерпретується ономасіологічна структура звороту та визначається номінативний статус знака, після цього відбувається когнітивне моделювання структури знань про позначене у вигляді ментально-психонетичного комплексу. Залежно від статусу фрагмента МПК ми, слідом за О. О. Селівановою, виокремлюємо п'ять типів мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові: пропозиційний, асоціативно-метафоричний, модусний, інтеграційно-порівняльний та змішаний.

Пропозиційний тип мотивації фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові представлений найменше. Пропозиційний компонент МПК відповідає критеріям істинності, а вибір ономасіологічних ознак найменувань із пропозиційних структур не застосовує механізми уяви. Творення пропозиційних фразеологізмів із компонентом «соматизм» відбувається найбільш ефективно із застосуванням механізму пропозиційно-диктумної мотивації, у якій можуть бути представлені різні компоненти диктуму: предикати, компоненти рівня якості, локативи, об'єкти та темпоративи. Цей тип мотивації відповідає метонімічному.

На відміну від пропозиційного, асоціативно-метафоричний тип мотивації характеризується метафоричністю. Такий спосіб позначення є одним із найбільш продуктивних у німецьких ФО із соматичним компонентом. Це зумовлено тим, що метафора є найпродуктивнішим креативним способом збагачення мови. Вибір фрагментів МПК відбувається із різних предметних сфер, при цьому знак однієї предметної сфери (донорської) використовується на позначення складника іншої (реципієнтної), у нашому випадку, це сфера ЛЮДИНА. Залежно від способу взаємодії цих сфер, ми виділяємо структурно-метафоричний, дифузно-

метафоричний та гештальтний різновиди асоціативно-метафоричної мотивації німецьких ФО із компонентом «соматизм».

Компоненти МПК пов'язані з різними типами оцінок – модусами, які взаємодіють як з об'єктивними знаннями, так і з метафоричними складниками. Вибір оцінки залежить від емоційного сприйняття навколишнього світу, мисленнєвої раціональної обробки інформації, культуру етносу тощо. При цьому в оцінці присутні раціональна та емоційна сторони, які поєднуються між собою. Модусна мотивація може бути як метонімічною і характеризувати емоційну поведінку людей, так і метафоричною, використовуючи оцінки мотиваторів, запозичених з інших концептосфер. У структурі німецьких фразеологізмів із соматичним компонентом ми виділяємо сенсорний, психологічний та сублімований типи оцінок. Модус є стереотипним для етносу, тому деякі соматизми у складі фразем визначають їх зміст лише на основі стереотипів оцінки людей. У ході дослідження було виявлено, що німецькі фразеологізми із компонентом «соматизм» можуть позначати позитивні й негативні типи оцінок.

В основі інтеграційно-порівняльного типу мотивації німецьких фразеологізмів із компонентом «соматизм» лежить порівняння, засноване або на схожості предметів, або на припущенні певної аналогії. У межах виконаної вибірки ми виділяємо дієслівні фразеологізми, які складаються з дієслова і залежного слова, тобто саме соматизма, який у більшості випадків надає фразеологізму позитивного відтінку. Проте зустрічаються фразеологізми, де дієслівний компонент бере на себе цю роль.

Німецькі фразеологізми інтеграційно-порівняльного типу мотивації може бути використана поведінка людини, а перенесення аналогій сценаріїв концептів ЛЮДИНА та ТВАРИНА у повсякденне життя відбувається шляхом використання порівняльних зворотів у фразеологізмах німецької мови.

Ознакою змішаного типу мотивації є використання номінативних одиниць різних фрагментів МПК, що є найбільш поширеним серед ФО із

соматичним компонентом німецької мови. У складі змішаної мотивації фразеологізмів німецької мови із компонентом «соматизм» ми виділили пропозиційно-модусну та пропозиційно-асоціативну мотивацію. Перша поєднує пропозиційний компонент із оцінкою, друга – обирає одну ономасіологічну ознаку з диктуму пропозиції, а іншу – з асоціативно-метафоричної складової МПК. Загалом, змішана мотивація є найбільш продуктивною у творенні фразеологізмів із соматичним компонентом у німецькій мові.

Підводячи підсумки, варто зауважити, що стійкі сполукт із партонімами концепту ЛЮДИНА функціонують як знаки інших культурних кодів: духовного, просторового, часового на основі аналогізації ознак, образів, відчуттів. Фразеологізми із соматичними компонентами зберігають у своїй внутрішній формі мовну символіку німецької свідомості, особливості національного характеру, культуру народу і передають ці знання наступним поколінням.

Отже, мотивація є дуже цінним компонентом фразеологічного значення, вона дозволяє глибоко розкрити та сформулювати його, відслідкувати причини вибору того чи іншого компонента МПК, які криються у багатовіковій традиції, культурі етносу та структурі етносвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. 271 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и когнитивистика в аспекте лингвистического постмодернизма: монография. Белгород: Изд-во БелГУ, 2008. 152 с.
3. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 208 с.
4. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт /за ред. Г. В. Степанов. М. : Наука, 1988. 341 с.
5. Бабкин А. М. Фразеология и лексикография. М. : Л., 1964, С. 19-22
6. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961. 235 с.
7. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 176 с.
8. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии. М. : Знак, 2008. 656 с.
9. Виноградов В. В. О теории художественной речи. М. : Высш. шк., 1971. 238 с.
10. Забуранна О. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення (на матеріалі перської та української мов) // Мовознавство. 2003. № 1. С. 55-59.
11. Калько В. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одеса, 2003. 203 с.
12. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості соматизмів сучасної німецької мови: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2010. 17 с.
13. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / пер. с испан. Н. Д. Арутюновой ; ред., предисл. и примеч. Г. В. Степанова. Москва : Изд-во иностр. лит., 1958. 354 с.

14. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Т. Б. Козак. – Одеса, 2002. – 18 с.

15. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник для студ. філол. спец. вузів. К. : Академія, 1999. 288 с.

16. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. 245 с.

17. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник для студ. ин-тов и фак. иностр. языков. 2.изд., перераб. М. : Высшая школа, 1996. 381 с.

18. Лалаян Н. С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2008. 248 с.

19. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Львівський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.

20. Ловянникова В. В. Соматическая фразеология в лингвокультурологическом аспекте (на материале немецкого языка): автореф. дис. канд. фил.наук: 10.02.19. Нальчик, 2018. 23 с.

21. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Минск: Тетра Системс, 2008. 272 с.

22. Марчук Н. О. До поняття «соматизм» у лінгвістиці. Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «ЛОГОС» / Наукова філологічна організація «ЛОГОС» : Львів, 2020. С. 18-22.

23. Марчук Н. О. Німецькі фразеологізми із соматичним компонентом (когнітивно–ономастичний аспект). *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020»:*

матеріали XXII Всеукр. наук. конф. молодих учених. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. С. 596-598.

24. Марчук Н. О. Проблема дефініції терміну «фразеологізм». *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень» : Одеса, 2020. С. 114-116.

25. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій і ідіостилі М. М. Коцюбинського : Дис ... канд. філол. н.. Одеса, 2003.

26. Маслова В. А. Лингвокультурология. М., 2001. 345 с.

27. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? К. : Вища школа, 1977. 232 с.

28. Огуй А. Д. Лексикология немецкого языка. Винница : Нова книга, 2003. 403 с.

29. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики. М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1997. С. 348-412.

30. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монографія. К. : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.

31. Селіванова О. О. Мотиваційна функція оцінки у процесі номінації (на матеріалі української мови) / відп. ред. Г. І Мартинова. Чернівці : Брама-Україна, 2007. Вип. 4. С. 55-64.

32. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького, Наукова лінгвістична школа. К.: Черкаси : Брама, 2004. 276 с.

33. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. : монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

34. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови : монографія. АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1973. 278с.

35. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М. : Школа "Языки рус. культуры", 1996. 288 с.
36. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2000. 18 с.
37. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : посібник. М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.
38. Федоров А. И. Сибирская диалектная фразеология. Новосибирск, 1980.
39. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. М. : Высшая школа, 1970. 200 с.
40. Щукина И. А. Стилистическая дифференциация устойчивых словосочетаний и их использование в современной художественной литературе: дис. ... канд. филол. наук. М., 1953.
41. Bartmiński J. Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa / Red. Jerzy Bartmiński. Lublin, 1988, «Czerwona seria», t. 3. s. 169-185;
42. Černyševa I. I. Feste Wortkomplexe des Deutschen in Sprache und Rede. М., 1980. Chlosta Leipzig, 1981. 287 S.
43. Dobrovolskij D. Symbole in Sprache und Kultur: Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive. Bochum : Brockmeyer, 1997. 487 S.
44. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine. Teorie odvozovani slov. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd., 1962. 264 s.
45. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Hrsg. u. bearb. vom Wiss. Rat u.a. Mitarb. d. Dudenredaktion unter Leitung v. G.Drosdowski. Mannheim; Wien; Zürich, 1992. 847 S.

46. Fleischer W., Große R. Hrsg. Beiträge zur Phraseologie und Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Linguistische Studien ZISW. Reihe A. Berlin, 1979. 56 S.

47. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache - 2. durchges. und erg. Auflage./ W. Fleischer. - Tübingen : NiemeyerVerlag, 1997. 299 S.

48. Glucksberg S. Beyond Literal Meanings: The Psychology of Allusion // Psychological Science. 1991. 249 p.

49. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, London : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

50. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor/ ed. by Andrew Ortony // Metaphor and Thought. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 202-251

51. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. M., 1975. 356 S.

52. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. 1. Aufl. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1984. 307 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

53. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. К. : Рад.шк., 1981.
54. Ономасіологія : енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, Н.П. Зяблюк та ін. К. : Укр. енцикл., 2002. 404 с.
55. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, К, 2006. 716 с.
56. PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Stuttgart: Klett, 2001–2012.
57. Duden : Deutsche Sprache in 12 Bänden / Bibliographisches Institut. Band 11. Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 4., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Berlin: Bibliographisches Institute Verlag, 2013. 928 S.